

Draagkracht versterken in de praktijk: het kan!

Een maatschappij met een steeds grotere diversiteit stelt de scholen en de leerkrachten in het bijzonder voor steeds nieuwe en grotere uitdagingen. Draagkracht is het ordewoord maar een héél concrete invulling van dat begrip blijft nog vaak achterwege. In een recent onderzoek peilden wij, onderzoekers van de Arteveldehogeschool, naar het beeld over draagkracht binnen Vlaamse scholen en de visie er over binnen de schoolpraktijk. Wij slaagden erin om het begrip draagkracht scherper te stellen met behulp van 10 determinerende componenten. We ontwikkelden een eenvoudig instrument: de “draagkrachtwijzer”. Deze kan scholen helpen om de eerste stappen te zetten naar het versterken van draagkracht.

Draagkracht: een zegen of een vloek?

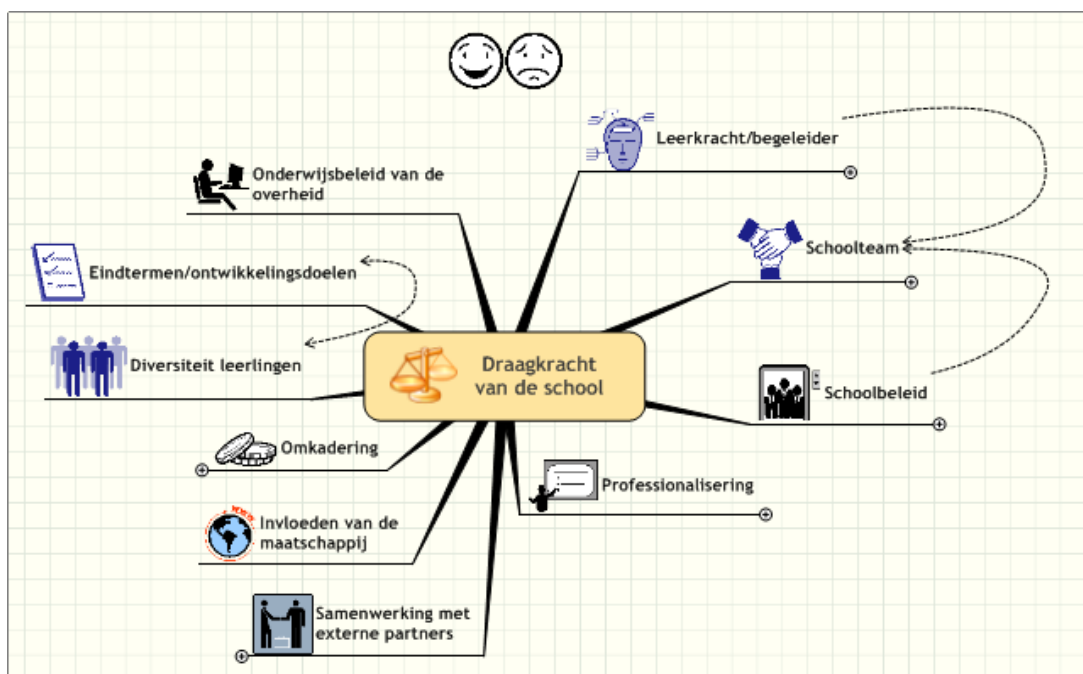
De steeds grotere diversiteit binnen onze huidige maatschappij vereist op onderwijsniveau drastische maatregelen. Aandacht voor diversiteit in het onderwijs is dan ook geen nieuw verschijnsel. Al sinds de jaren '90 doet men vanuit de overheid steeds meer inspanningen om een antwoord te bieden aan deze trend. Uit de vele beleidsmaatregelen kwam het begrip ‘draagkracht’ naar voren als een handvat voor scholen om meer open te staan voor diversiteit. De term ‘draagkracht’ is een veelbesproken begrip in de Vlaamse onderwijscontext. Alhoewel de overheid dit begrip formeel vermeldt in diverse regelgevingen (GOK, GON, ION, leerzorg), blijven de beleidsmaatregelen hieromtrent heel vaag. Aangezien de overheid geen concrete invulling geeft van het begrip, kunnen scholen dit héél vrij en vaak subjectief interpreteren. Scholen kunnen draagkracht aanwenden als middel om beter om te gaan met diversiteit maar kunnen het even goed aanwenden als uitsluitingcriterium om kinderen met specifieke onderwijsbehoeften te weigeren. Elk kind heeft in Vlaanderen het recht zich in te schrijven in een school naar keuze. Dit inschrijvingsrecht is echter niet absoluut aangezien scholen zich kunnen beroepen op hun ‘draagkracht’ om kinderen met een attestverwijzing voor het buitengewoon onderwijs te weigeren op basis van de draagkracht van de school. Een concretisering en objectivering van het begrip draagkracht drong zich op. Via ons onderzoek ‘draagkracht van scholen: niet langer het monster van Loch Ness’ wilden we hierop een antwoord formuleren. We kozen voor kwalitatief onderzoek omdat de beleving van de mensen centraal staat. 13 Scholen van zowel basis-, secundair-, buitengewoon- en gewoon onderwijs werden betrokken in ons onderzoek.

In de volgende alinea's schetsen we u de resultaten van dit onderzoek.

Draagkracht ontrafeld!

'Neem persoonlijke talenten en capaciteiten en vorming, vermenigvuldig dit met werkvreugde en weeg dit af met de hoeveelheid taakbelasting. Als de balans in evenwicht is, dan is de draagkracht voldoende. De ene persoon zal meer taken op zijn weegschaal kunnen leggen dan de andere, afhankelijk van zijn persoonlijke talenten en de mate van vreugde en optimisme van werken. Maar als de belasting te groot is en de persoon in kwestie geen inspraak krijgt over zijn belasting op de weegschaal, zal deze doorslaan, ten koste van de werkvreugde...' (een deelnemer aan het onderzoek 'Draagkracht van de school: niet langer meer het monster van Loch Ness?')

Uit analyse van de resultaten kwamen er 10 componenten van het begrip draagkracht naar boven (zie hieronder). De componenten staan niet los van elkaar, er is sprake van wederkerige beïnvloeding. De draagkracht van een school wordt bepaald door het samenspel van de volgende componenten.

Hieronder geven we aan, via de 10 componenten, wat een school moet bezitten om haar draagkracht te ontwikkelen. Iedere component kan zowel draagkrachtversterkend als draagkrachtverzwakkend werken. Wij focussen ons in dit artikel uitsluitend op de draagkrachtversterkende aspecten van de component.

Component 1: Leerkracht/ begeleider

De **identiteit van de leerkracht** speelt een belangrijke rol in het hebben van veel of weinig draagkracht. Zo blijkt dat leerkrachten die hun leerkracht zijn als een deel van een totale persoonlijkheid beschouwen een hoge draagkracht bezitten. Ook oog hebben voor persoonlijke grenzen en over een kritische geest beschikken dragen hiertoe bij. Leerkrachten die de karakteristieken inzet, doorzettingsvermogen en zelfvertrouwen bezitten staan sterker dan leerkrachten die deze kenmerken in mindere mate hebben.

Daarnaast beïnvloedt **de houding ten aanzien van het beroep** de mate van draagkracht. Hoe groter de intrinsieke motivatie, hoe ruimer leerkrachten kijken naar hun beroep en naar het leren zelf, hoe hoger de draagkracht ervaren wordt. Wanneer leerkrachten diversiteit binnen de klas als verrijking aanschouwen zal dit bijdragen tot een sterkere draagkracht. Flexibiliteit, stressbestendigheid en constructief omgaan met verandering zijn eveneens bepalend in het draagkrachtverhaal. Het feit dat mensen bewust kiezen voor deze job zonder dat enkel de financiële of vakantievoordelen voorop staan, heeft een positieve invloed.

Een laatste subcomponent die invloed uitoefent op draagkracht is **de houding ten aanzien van de leerlingen**. Een open, reflectieve en positieve houding aannemen ten opzichte van de leerlingen bevordert draagkracht. Kinderen bekijken in hun totaal beeld zonder zich vast te staren op hun diagnose (autisme, dyslexie, dyspraxie, mentale beperking,...) heeft een positief effect op de individuele draagkracht van de leerkracht. Hierbij spelen empathie en inlevingsvermogen een grote rol.

Component 2: Schoolteam

Om draagkracht in een team te versterken is het van belang dat zowel de leerkrachten, de medewerkers en de directie goed kunnen samenwerken. Hierin zijn volgende thema's van cruciaal belang: duidelijkheid, voldoende tijd voor overleg, openheid ten aanzien van elkaar, het collegiaal consulteren en een gedragen visie hebben. Communicatie en gedeelde verantwoordelijkheid zijn factoren die bijdragen tot een sterk schoolteam. Een positieve sfeer van waardering, respect en vertrouwen creëren binnen de school, zijn elementen die de draagkracht bepalen. Negativisme blijkt op lange termijn nefast voor de draagkracht, positivisme en de wil om elkaar te ondersteunen zijn facetten die de draagkracht verhogen.

Component 3: Schoolbeleid

De identiteit en de houding van de beleidsvoerders hebben een sterke invloed op het bevorderen van draagkracht. Een beleidsvoerder die een respectvolle, flexibele en zoekende houding heeft en zijn ervaring inzet bekomt een hogere draagkracht bij zijn team dan een beleidsvoerder die deze houdingen en ervaringen niet bezit. Een team met een grote draagkracht verwacht het vertrouwen van zijn directie en een goede delegering.

Door medezeggenschap krijgen de teamleden de kans om actief te participeren binnen het schoolbeleid waardoor er een harmonieuzere samenwerking ontstaat tussen de verschillende schoolniveaus. Dit behoort eveneens tot één van de aspecten die draagkracht verhogend werken.

Een volgend deelcomponent slaat op **het beleidsvoerend vermogen**: een standvastig, dynamisch en ondersteunend beleid. Het blijkt belangrijk te zijn voor de draagkracht dat de directie ondersteuning en waardering toont en tevens oog heeft voor de diversiteit binnen haar team. Hierbij is de persoonlijke groei en ontwikkeling van teamleden van groot belang. Het respect voor iedere leerling mag hierin niet vergeten worden. Wanneer scholen en leerkrachten een te zware administratieve last ervaren heeft dit een negatief effect op de draagkracht.

Tenslotte werkt het draagkracht versterkend om een duidelijke en open **visie** te hebben rond bijvoorbeeld de werking, de doelgroep en de aanpak binnen de

school. Een gedragen zorgvisie geeft een vangnet voor alle betrokkenen waardoor de draagkracht van de schoolwerking wordt versterkt.

Component 4: Professionalisering

De eigen praktijkervaring is cruciaal voor de draagkracht van een leerkracht. Leerkrachten geven aan dat ze een zekere hoeveelheid kennis, vaardigheden en attitudes nodig hebben om vol vertrouwen voor de klas te kunnen staan. Veel ervaring met diversiteit betekent niet noodzakelijk een open houding, uit ons onderzoek blijkt dat de ervaring met veel diversiteit pas rendeert wanneer leerkrachten steun en opvolging krijgen in het omgaan met deze diversiteit. De lerarenopleiding integreert specifieke kennis en knowhow waardoor je als leerkracht in bepaalde opstandigheden situaties beter kan plaatsnemen. Verder speelt nascholing een belangrijke rol in het up to date blijven van nieuwe tendensen en aanpakken. Dit alles werkt draagkrachtversterkend.

Component 5: Samenwerking met externe partners

Naast een constructieve communicatie met ouders werkt het draagkracht verhogend om samen te werken met externen zoals andere scholen, Centrum voor Leerlingenbegeleiding (CLB), voorzieningen en de gemeenschap. De geregelde aanwezigheid van CLB-medewerkers versterkt de draagkracht van scholen. Men kan deze medewerkers steeds raadplegen wanneer nodig. Hierdoor voelen leerkrachten zich gesteund. De formele en informele samenwerking met externen kan bevorderend werken in het doorstromen van informatie en het inroepen van expertises. Het werkt tevens draagkracht versterkend om de sectoren gezondheid, welzijn en onderwijs meer op elkaar af te stemmen.

Component 6: Invloeden van de maatschappij

De deelnemers uit ons onderzoek beleven de invloeden van de maatschappij hoofdzakelijk als negatief in het draagkrachtverhaal. De snelheid van de maatschappelijke veranderingen evenals het uitgebreide takenpakket van de onderwijsbetrokkenen ervaart men als de belangrijkste hindernissen.

Component 7: Omkadering-

Omkadering is een belangrijke component in het versterken van draagkracht. Als we een onderwijs willen bieden voor iedereen zal men zowel op vlak van financiële middelen, personeel en infrastructuur voldoende inspanningen moeten leveren. Leerkrachten besteden minder aandacht aan dit facet. Het subjectieve gevoel van leerkrachten dat ze hier weinig invloed op hebben, ligt hier waarschijnlijk aan de basis.

Component 8: Diversiteit leerlingen

Een grote diversiteit aan leerlingen zorgt voor creativiteit binnen het schoolteam. De teamleden leren op deze manier naar diverse oplossingen zoeken. Deze zoekende houding komt iedere leerling ten goede en verhoogt op termijn de draagkracht. Leerkrachten ervaren een groot leerpotentieel wanneer ze regelmatig met diversiteit te maken hebben. Om diversiteit te kunnen zien als een meerwaarde voor draagkracht, zijn een goede communicatie, samenwerking en ondersteuning nodig.

Component 9: Eindtermen/ ontwikkelingsdoelen

Het kunnen opstellen van individuele ontwikkelingsdoelen bevordert de draagkracht van een school evenals het flexibel en creatief kunnen gebruiken van eindtermen. Eindtermen en ontwikkelingsdoelen bepalen mee in welk kader men werkt. Leerkrachten zien dit vaak als een veiligheid en een houvast. Het gevoel een goed resultaat bij de leerlingen te bereiken, vergroot de draagkracht. Het is hierbij van belang zich niet vast te pinnen aan een jaarklassysteem voor het behalen van de eindtermen. Door eindtermen per jaar te gaan bekijken, loopt men het gevaar dat bepaalde kinderen deze niet behalen hoewel ze voldoende kwaliteiten bezitten.

Component 10: Onderwijsbeleid van de overheid

Het onderwijsbeleid van de overheid is bepalend voor de draagkracht van een school. Hierbij is het van belang een maatschappelijk draagvlak voor scholen te creëren, een goed zorg- en personeelsbeleid te ondersteunen. Daarnaast moet men nadenken over aanwerving, evaluatie en vaste benoemingen. Zo brengt het systeem van vaste benoemingen nog te vaak met zich mee dat leerkrachten die disfunctioneren toch voor de klas kunnen blijven staan.

De overheid staat tevens in voor inspectie en kwaliteit. Deze inspectie zou een belangrijke rol kunnen spelen om het proces van draagkracht in de school te stimuleren en te evalueren.

Hoe kan je met deze componenten aan de slag?

Vanuit de bovenstaande componenten ontwierpen we een draagkrachtwijzer. Dit is een eenvoudig instrument waarmee iedere school onmiddellijk aan de slag kan om de eigen sterktes en zwaktes met betrekking tot hun draagkracht te evalueren. De vragenlijst heeft als doel een dialoog op gang te brengen in een schoolteam. Het kan tevens een aanzet zijn om de draagkracht op school te versterken.

De draagkrachtwijzer is een vragenlijst passend op één A4 velletje. Iedereen op school kan door het beantwoorden van vragen nagaan hoever de school en alle partners staan in het draagkrachtverhaal. De draagkrachtwijzer is opgebouwd rond de 10 componenten die naar voor kwamen tijdens dit onderzoek. Wie met deze draagkrachtwijzer aan de slag wilt gaan kan deze verkrijgen bij één van de auteurs.

Conclusie en aanbevelingen

Een ruimere benadering van het concept draagkracht met de focus op kwaliteitszorg en kwaliteitsontwikkeling

Het begrip draagkracht verwijst nog te weinig naar initiatieven die draagkrachtverhogend kunnen werken. Men koppelt het nog dikwijls aan wat moeilijk loopt in de scholen. Onderwijsbetrokkenen verbinden het begrip vaak aan specifieke doelgroepen, terwijl het op veel meer gebieden van toepassing is. Het komt te weinig aan bod binnen de structuur van een school en ook in het proces van evaluatie en kwaliteitszorg wordt er te weinig naar verwezen. Uit ons onderzoek blijkt echter duidelijk dat draagkracht ontstaat door een samenspel van vele verschillende factoren. Vanuit deze vaststelling hebben we adviezen geformuleerd voor zowel individuele begeleiders, scholen als onderwijskoepels en de overheid. Het is belangrijk dat leerkrachten zich bewust zijn van de eigen

kracht en persoonlijke werkpunten. Wij raden scholen aan om het begrip draagkracht centraal te stellen binnen alle niveaus van het onderwijsbeleid door het een formele plaats te geven binnen hun interne kwaliteitszorg. Tenslotte kan de overheid een belangrijke rol spelen in het bevorderen van draagkracht door enerzijds scholen te ondersteunen en anderzijds het continue proces van draagkracht in beschouwing te nemen.

Een positief en ontwikkelingsgericht gebruik van het begrip draagkracht

We hopen dat het begrip ‘draagkracht’ een positieve betekenis kan krijgen in het opnemen van alle kinderen, eerder dan een uitsluitingcriterium te zijn. Het besef moet groeien dat elk kind specifieke zorgvragen heeft en dat het aan de school ligt om hierop in te spelen door de eigen draagkracht te verhogen. We verwachten zo positieve veranderingen bij zowel leerkrachten, scholen, koepelorganisaties als de overheid. Kijk verder dan de beperkingen van het kind, laat je creativiteit de vrije loop om alle leerlingen optimaal onderwijs te bieden en wees open voor het bespreken van moeilijkheden. Scholen dienen voldoende tijd vrij te maken om te evolueren en draagkracht te ontwikkelen. De overheid kan het begrip draagkracht concretiseren en objectiveren zodanig dat scholen minder gelegenheid krijgen om dit volledig subjectief te gebruiken om kinderen uit te sluiten. Het inroepen van draagkracht om kinderen te weigeren zou moeten opgevolgd worden en het principe van vrije keuze voor alle doelgroepen zou duidelijk moeten gestimuleerd worden. Tenslotte zouden scholen die zelf meer investeren in draagkracht, en daarom ook meer doelgroepkinderen aantrekken een bijzondere steun kunnen krijgen als beloning voor hun beleid.

Een dynamisch en steeds terugkerend proces waarin iedereen zijn verantwoordelijkheid neemt

Het ontwikkelen van draagkracht kent geen einde, waardoor het steeds een zekere dynamiek vertoont. Het is aangeraden om het proces van draagkrachtontwikkeling op elk niveau blijvend te bewaken. Procesgerichte evaluatie-instrumenten zoals de Index voor inclusie kunnen hiervoor geschikt zijn. Dit zelfscreenend en –evaluerend instrument doet inderdaad een school voortdurend nadenken over zijn eigen zorgbeleid.

Een professionaliseringsbeleid waarin de componenten van draagkracht een belangrijke plaats krijgen

Bijscholing blijkt van onontbeerlijk belang in het verhogen van de draagkracht van de school. De lerarenopleiding speelt als initiatiefnemer hierbij een cruciale rol. Binnen deze opleiding kunnen thema's zoals omgaan met diversiteit, specifieke onderwijsbehoeften en samenwerken in team een belangrijk deel van het onderwijsaanbod innemen. Het is tevens belangrijk dat leerkrachten zichzelf voortdurend bijscholen. Het reflecteren over hun eigen ervaringen en ervaringen van anderen, zowel binnen als buiten het schoolteam, zijn van belang.

Een blijvende investering in onderwijs om draagkracht te vergroten

Om scholen te kunnen uitbouwen die open staan voor iedereen, vragen scholen voldoende knowhow, middelen en personeel.

Scholen vroegen ook in dit onderzoek naar kleinere klassen, meer personeel en vorming,.... Dit kan men interpreteren als meer tijd om samen te werken en meer steun te krijgen in de pedagogisch aanpak van verschillende specifieke onderwijsbehoeftes (SOB's) in de school. Hierbij komt de vraag van leerkrachten om mogelijkheden te creëren meer ondersteuning op maat, individuele opvolging,.. te kunnen bieden. Relevant binnen deze context is dat kinderen en jongeren geëvolueerd zijn (maatschappelijke evolutie) en hierdoor de complexiteit van de SOB's groeit. Vele ondersteuningvragen reiken vaak verder dan de kernopdracht van onderwijs, waar de componenten van draagkracht centraal staan. Leerkrachten en scholen zien een antwoord op dit gegeven in de vraag naar meer financiële middelen. Binnen dit onderzoek blijkt dat het niet alleen die middelen zijn, maar tevens in het veranderen van de aanpak, het ontwikkelen van visie in het omgaan met de huidige diversiteit, het aanpassen van het klasmanagement, de didactiek,.... Al deze veranderingen vragen tijd. De overheid kan deze tijd mee creëren door scholen voldoende overlegmomenten te geven om na te denken over de lessen en de aanpak om zo meer samenwerking te creëren binnen het onderwijs.

Een gefundeerd overheidsbeleid op het vlak van gelijke onderwijskansen en tegelijk haalbare eindtermen en ontwikkelingsdoelen

Alle onderwijsbetrokkenen dienen de schijnbare tegenstelling tussen 'onderwijs voor allen' en de 'kwalitatieve school' uit hun discours te weren. Wij geloven in een integratieve benadering. Eindtermen en ontwikkelingsdoelen hoeven geen barrière te zijn om gelijke onderwijskansen na te streven, wel integendeel. De overheid kan scholen hulpmiddelen, ondersteuning en tijd aanbieden om flexibel om te gaan met de verwachtingen vanuit de maatschappij.

Auteurs:

Lies Vanpeperstraete

Katrijn Jansegers

Marijke Wilssens

Arteveldehogeschool

Bachelor na bachelor in het onderwijs: buitengewoon onderwijs

Bachelor na bachelor in het onderwijs: zorgverbreding en remediërend leren

Kattenberg 9

9000 Gent

Referentielijst

BOOTH T., AINSCOW M., (2009) Index voor inclusie: werken aan leren en participeren op school, tweede herziene druk, Tilburg, CSIE.

Ministerie van onderwijs, (2002) Gok – Decreet, Brussel.

Ministerie van onderwijs, (2007) Concept nota leerzorg.

SCHRAEPEN B., VANPEPERSTRAETE L., MELIS A., LEBEER J., CHRISTIAENS M., HANCKÉ T., (2007) Draagkracht en het nieuwe leezorgkader, in Welwijs, jaargang 18, nr. 4, p. 28- 32.

SCHRAEPEN B., VANPEPERSTRAETE L., MELIS A., LEBEER J., CHRISTIAENS M., HANCKÉ T., (2008) Draagkracht als dynamisch concept binnen leezorg, in Tijdschrift voor onderwijsrecht & onderwijsbeleid, januari- februari, nr. 3, p. 219- 224.

Vandenbroucke f., (2004) Gelijke onderwijskansen, meer dan een GOK-decreet.

VAN ROMPU W., MARDULIER T., DE CONINCK C., VAN BEEUMEN L., EXTER E., (2007) Leezorg in het onderwijs, Antwerpen-Apeldoorn, Garant.

VLAAMSE ONDERWIJSRAAD, (2005) Nieuwe organisatievormen van leerlingen met specifieke noden: een verkenning, Antwerpen-Apeldoorn, Garant.

VLAAMSE ONDERWIJSRAAD, (2007) Advies voor onderwijsconceptnota “Leezorg”

